

X. M. Bouzada Fernández, Lorenzo Suárez, *O futuro da lingua. Elementos sociolingüísticos para un achegamento prospectivo da lingua galega*. Consello da Cultura Galega, Santiago 1997.

O futuro da lingua é a última achega dos profesores Anxo Lorenzo e Xan Bouzada, da Universidade de Vigo, ó coñecemento da realidade sociolingüística galega. O volume, editado polo Consello da Cultura Galega a través da súa Ponencia de Lingua, constitúe unha máis das publicacións desta Institución na liña de investigación coñecida como socioloxía da linguaxe.

Neste importante labor sitúase *O futuro da lingua. Elementos sociolingüísticos para un achegamento prospectivo* da [sic] *lingua galega*. Os profesores Anxo Lorenzo e Xan Bouzada son experimentados investigadores e contan xa con diversas publicacións sobre a dimensión social do idioma, nas cales este volume vén constituír unha nova peza de reflexión, necesaria e aínda infrecuente no noso país. O libro pretende inserirse nos estudos sobre a dinamización lingüística ou, desde unha perspectiva máis xeral, sobre a planificación do status, unha liña de investigación necesitada aínda dun inxente esforzo de análise e reflexión desde perspectivas rigorosas e exhaustivas, que conxuguen a análise e interpretación de indicadores sociais coa reflexión e a interpretación da que a lingua galega en parte aínda carece.

Na conxuntura en que aparece *O futuro da lingua* sabemos que Galicia é un país onde a práctica totalidade dos galegos entenden o galego e dous tercios da poboación está instalada nesta lingua. Sabemos tamén que as actitudes melloraron sensiblemente desde o inicio do período autonómico, e que asemade as iniciativas e os procesos de difusión do uso medran cada vez con máis forza. Con todo, moitos e, nalgúns casos, acreditados, son os funerais prematuros que se lle teñen feito á lingua galega. O noso idioma estaría xa morto nestes momentos, segundo os cálculos do Profesor Alonso Montero en 1973; estaría nestes momentos agonizando segundo un traballo de Mauro Fernández, publicado en 1983; e a xeración actual pode se-la que perda o galego, segundo un titular sensacionalista d'*A Nosa Terra* de outubro de 1994. Non cabe dúbida de que nun clima intelectual así é especialmente necesario o debate, sereno, rigoroso pero asemade positivo, sobre a situación social do idioma. Un debate no que os analistas, pensadores e divulgadores do idioma teñan claro, coma neste caso, que o norte debe se-lo mantemento e a recuperación de espacios de uso e de falantes para a lingua galega.

O tratamento realizado por Bouzada e Lorenzo sitúase a medio camiño entre a análise de datos e maila reflexión sociolóxica -e ensaística- sobre o devir da lingua galega. Ademais de abordar aspectos especialmente relevantes para o idioma de Galicia, tenta contribuír á reformulación do discurso

sociolingüístico do noso país, pouco fructífero –salvo excepcións- na última década, a pesar da aparición de tan novidosos materiais de base.

No seu traballo atopamos reflexións sobre o concepto de diglosia e maila súa inadecuación para o caso galego. Analízase tamén a importancia de cada unha das áreas sectoriais nas que se instala o idioma e cal é a prelación da importancia de cada unha delas; qué escenarios son nestes momentos máis propicios para a difusión do uso ou cara a onde deben camiña-las estratexias normalizadoras. Trátase, en tódolos casos, de aspectos moi importantes no ámbito en que se inscribe o libro. E non podemos menos, xa que logo, que saudalo con especial entusiasmo.

O libro consta de cinco capítulos. O primeiro deles fai referencia a cuestións metodolóxicas da investigación que se presenta. No segundo ofrécese unha análise dalgúns aspectos que os autores consideran relevantes na interpretación da situación xeral da lingua galega, basicamente a partir dos datos presentados polo *Mapa Sociolingüístico de Galicia* (MSG). No capítulo 3 analízanse os procesos de normalización lingüística nos ámbitos comunitarios e locais, e no 4 estúdiáanse diversos indicadores relativos á vitalidade e posibilidades futuras da lingua galega no ámbito socioeconómico. No último capítulo, os esforzos céntranse en analiza-los procesos de normalización na actualidade no seu conxunto, tanto desde unha perspectiva sincrónica como desde a prospección cara ó futuro. Unha páxina de “remate” serve para que os autores se despedidan moi brevemente do lector, previo paso polo anexo onde aparece o cuestionario e polas referencias bibliográficas correspondentes.

No capítulo 1, como dicíamos, establécense os alicerces metodolóxicos da investigación, presentándose tanto a materia de estudo coma os obxectivos últimos do traballo. Así, os autores refírense brevemente a algunhas investigacións macrosociolingüísticas sobre a lingua galega, desde aquela primeira achega de Ayestarán e De la Cueva de 1974 ata o Mapa Sociolingüístico de Galicia. Este último traballo será no que basearán as máis das súas descrições, xa que “contribuíu poderosamente a resolver boa parte dos problemas de cuantificación” da situación sociolingüística galega (p. 19). Seguindo os tres volumes, en especial o II, afirman que analizarán unha serie de trazos característicos na “realidade sincrónica chea de contrastes e de matices” (ibid) que supón na actualidade a lingua galega.

En canto ás partes do traballo, os autores xustifican os aspectos abordados e a correspondente consideración dos ámbitos locais e socioeconómicos, que na súa opinión “representan dous sectores decisivos para avalia-las posibilidades reais que presenta o galego” (p. 21). Esta nova visión da lingua é particularmente necesaria e clarificadora, porque en Galicia estivo moi esquecida ata hai ben pouco tal perspectiva, ó centrarse o interese dos estudiosos, divulgadores e activistas no ámbito escolar. Desde hai máis de 25 anos levamos escoitando que, como criticaría Fishman (1991), “a escola pode facelo”. A pesar de que na presente década se modificou dunha maneira importante esta visión, nos anos 70 e 80 os sectores que pularon polo noso idioma consideraban que introducindo o galego no ensino a normalización estaba plenamente garantida, idea desacertada como veu demostra-lo paso do tempo.

Os ámbitos analizados son importantes pola súa capacidade para influír no cambio lingüístico. Segundo Bouzada e Lorenzo, os concellos establecen as vinculacións institucionais máis próximas e o contexto sociolaboral contribúe poderosamente á socialización adulta dos individuos. Mágoa que non completasen a análise con outros ámbitos como as redes sociais familiares, veciñais e de amizades -nas que os autores traballaron noutra ocasión- e estudiasen en profundidade as implicacións afectivas da familia en que un medra e as daquela que constrúe.

A metodoloxía da investigación preséntasenos como “flexible e variada” para así poder “acceder á situación e ós universos valorativos sobre a lingua galega” (p. 22). Para isto seleccionouse “unha mostra representativa de tódolos sectores implicados” (ibid.), na que non sempre resulta doado compara-los resultados dos diversos escenarios analizados.

Por unha banda, selecciónase unha mostra denominada “estratéxica” para analiza-las opinións das empresas e empresarios estudados (pp. 118-131). Trátase dunha mostra da que coñecemos-la distribución por provincias, pero a penas nada da técnica de mostraxe, cal é a envergadura das empresas analizadas, a qué sectores productivos pertencen, cántas son galegas e cáles foráneas ou cáles están en contacto directo co consumidor final.

Infelizmente, os autores non puideron xunta-los recursos suficientes para traballar cunha mostra óptima, tendo que conformarse cunha de 100 entrevistas para un universo de varios miles, o que os leva a adoptar unha solución de compromiso “en detrimento do respecto ó tabú estatístico” (p. 118). De aí que Bouzada e Lorenzo non poidan analizar diversas variables pertinentes, como por exemplo, a variación rural-urbano ou as diferencias por áreas xeográficas e sociais¹.

O segundo capítulo, dedicado á análise da situación sociolingüística e ós procesos de normalización da lingua galega, está dedicado na súa maior parte a comentar e analizar datos procedentes do MSG. En primeiro lugar faise referencia ás pretendidas limitacións dos datos cuantitativos nos que se baseou este macroestudio. A veracidade e validez das opinións que se recollen en estudos cuantitativos certamente deu lugar a un interesante debate sobre a presunta “obxectividade” das opinións, pero é un lugar común que os diversos especialistas que se serven dos mesmos –tamén Bouzada e Lorenzo- acepten as dificultades metodolóxicas, aínda que procuren mingualas o máximo posible. Dificultades, por outra banda, abondo recoñecidas e comentadas polos propios autores do MSG (volume de *Usos*, p. 43).

¹ Con todo, e malia ás limitacións inherentes ó tipo de mostra, existía a posibilidade de utilizar procedementos e probas estatísticas máis potentes e esixentes nas súas cualidades analíticas, o que se cadra lles axudaría ós autores a evitar algunhas das dificultades técnicas que lles xurdiron no seu traballo. Isto fixo que aparecesen fenómenos que quizais se deban basicamente a factores de azar e non a cuestións sociolingüísticas en sentido estricto. Véxase, por exemplo, a páxina 122: no cadro 10b a provincia da Coruña mantense na tendencia global (16.2%) e no 10c a cidade con ese nome queda fóra da mesma, coa porcentaxe máis baixa (10.7%), feito que se pode considerar relativamente parello ó caso de Ourense (Cadro 10b: 18.5% na cidade; Cadro 10c: 13.3% na provincia).

Ó entraren a analizar certos trazos característicos dalgunhas dinámicas bilingües, Bouzada e Lorenzo refírense ó caso da Coruña como paradigma da castellanización urbana galega, malia a que as cidades cunha situación máis castellanizada son, por esta orde, Ferrol e Vigo, seguidas, certamente a pouca distancia, pola Coruña. A lóxica modernizadora, que achegan como argumento que contribuíu á castellanización desa cidade está, sen embargo, igual de presente nas demais, mesmo no caso de Santiago, que é a máis galeguizada. Isto indica que esa lóxica modernidade-tradición ela soa non dá conta da castellanización urbana se non se introducen na análise cuestións como o transvasamento de poboación campo-cidade. Moitos cidadanos coruñeses –e doutras cidades de Galicia– son nacidos ou fillos de nacidos no medio rural galego, de aí tamén que hoxe en día se fale máis en galego nas cidades do país ca hai 30 ou 50 anos.

Ó aproveitaren outros estudos coma o dirixido polo profesor Siguán (1994) sobre a situación social das linguas en España, os autores chegan á conclusión de que a situación de Galicia é semellante á de Valencia (p. 30) no referente ó relegamento da lingua a un ámbito expresivo e informal. Admitindo que as comparacións son sempre relativas, e sen a seguridade de que sexa ese o espírito e a letra do estudio do profesor Siguán, cremos que esa apreciación está demasiado influenciada pola visión oficial catalana das linguas de España. O discurso lingüístico catalán ten unha tendencia comprensible, pero pouco rigorosa, a maquilla-los datos demolingüísticos para presenta-la súa comunidade como a de máis vitalidade etnolingüística e de máis falantes da lingua propia. A primeira apreciación é, como tódolos conceptos sociolingüísticos, discutible, pero a segunda, tal como documenta o propio estudio de Siguán (p. 21), non se corresponde coa realidade.

Ó trataren a relación entre o uso, as redes e as culturas locais, Bouzada e Lorenzo desbotan a utilización da idea de rede en beneficio de “unha variable máis densa e ampla como é a de cultura, e máis en particular a de culturas locais” (p. 33), a pesar de que o primeiro ten moita máis tradición na investigación sociolóxica realizada, coma no seu caso, desde unha perspectiva empírica. Precisamente unha das dicotomías da investigación en redes (densa/difusa), na súa opinión, “non nos axuda a entender por qué Cataluña, aínda sendo máis burguesa, urbana e cosmopolita, ten un maior pulo de recolocación en prácticas favorables á lingua local” (p. 34). Sería útil unha maior concreción desta idea de *cultura local*, para podermos avaliar se permite realmente dar conta dos baleiros que na interpretación sociolóxica quedan ó usar en exclusiva *rede social*.

Bouzada e Lorenzo preséntannos tamén algunhas reflexións sobre a *ollada liberal* vs. *ollada comprometida* á lingua galega, que na súa opinión se atopan nunha dialéctica que cómpre analizar. Trátase dun aspecto no que cumpriría facer un maior fincapé, porque, como eles mesmos afirman “á realidade somos nós-los chamados a lle dar forma, a inventala e modelala” (p. 38). Aínda que poucas veces se comenta, os propios investigadores, tanto os que se dedican á pura descrición e análise de datos coma os que centran o seu interese na análise, reflexión e interpretación social (e sociolingüística xa que logo), co seu traballo están non só describindo esa realidade senón, en boa medida,

construíndoa ós ollos dos demais. E mesmo é lícito que, desde a responsabilidade e a seriedade no traballo, esteamos contribuíndo a realizar “profecías que se autocumpren”, como diría Paul Watzlawick (1981) seguindo a Hobbes.

De aí a importancia e a negatividade das teorías lingüísticas *catastrofistas* ou *derrotistas*, interesadas en transmitir á sociedade a idea de que nada se pode facer para revertela pretendida morte dunha lingua, infelizmente abundantes (¿maioritarias?) en Galicia. Fronte a esta consideración, unha parte importante e moi fructífera da investigación sociolóxica parte de que as realidades sociais –entre elas a lingua– non son entes inmanentes, inmutables e teleoloxicamente dirixidas cara á súa desaparición, como apuntaban hai varias décadas algunhas teorías sociolóxicas evolucionistas, senón realidades que a acción individual e colectiva poden cambiar e de feito están a cambiar continuamente.

Outro aspecto de interese é a importancia dos niveis micro e macro na relación entre lingua, cultura e identidade. Estes dous niveis de análise deron lugar a importantes discusións tanto na investigación sociolóxica (cfr. Ritter 1979, 1990) coma sociolingüística (cfr. Grimshaw 1987, 1987a) das últimas décadas. No volume que estamos a rencensionar fálase brevemente da importancia para a construción do discurso da interrelación entre os dous niveis. É unha mágoa que non profundasen nesta cuestión, porque desde algúns sectores, desde unha perspectiva ideolóxica e propagandística, tense escoitado en ocasións que os estudos *macro* son unha ‘radiografía plana da situación sociolingüística galega’. Investigacións serias, rigorosas e fundamentadas en algo máis cá oposición sistemática a todo aquilo que poida soar a ‘oficial’ permitirían afrontar con científicidade algo que, como a oposición micro-macro, non debe ser un xoguete máis nas mans dos intereses publicitarios de certos sectores do reintegracionismo galego, senón unha ferramenta de análise da ciencia sociolóxica, nacida para fins máis relevantes.

De moito interese tamén, son as opinións sobre o chamado “autoodio”, tan utilizado para explicar algúns comportamentos lingüísticos da poboación galega, e que certamente ten que ser revisado en profundidade, porque probablemente non é axeitado para defini-las conductas da poboación de Galicia, e se cadra de ningunha outra. Outras afirmacións e olladas algo máis desenvolvidas atinan tamén, ó noso entender, en aspectos centrais da psicoloxía lingüística galega: “esa mesma condición social, cultural e lingüística compartida como orixe e precedente vivencial común á práctica totalidade dos galegos, pode chegar a transformarse nun posible estímulo para unha recuperación” (p. 41). Efectivamente, ese fondo emocional e afectivo, que unha parte da poboación utiliza con frecuencia ó falar do galego, e que se ten denostado desde posturas pretendidamente moi comprometidas coa lingua por folclórico e pouco sincero e coherente, supón un xeito importante para tratar de achegarse e dinamiza-la poboación. O testemuñalismo é contraproducente verbo da lingua, pero tamén o é pretender seducir con estratexias puramente racionais e/ou ideolóxicas. Porque o cerebro e a mente humana, así o documentan os neurobiólogos e os psicólogos da conducta (cfr. Vincent 1986), ten unha compoñente emocional moito máis importante do que ás veces

queremos ou nos interesa recoñecer. E só asumindo e aproveitando estas ensinanzas poderemos chegar a comprende-lo porqué dos comportamentos, tamén os humanos, así como cales son os procesos que axudan a modificálos.

O capítulo 3, centrado nos procesos de normalización nos ámbitos comunitarios e locais, está estruturado en catro partes. A primeira delas consiste nunha descrición do estado da cuestión dos procesos de NL a través dos diversos axentes e actores locais. A segunda está constituída por unha exposición de opinións e realidades sobre a extensión da lingua galega, a partir da información obtida das distintas partes consultadas. Nunha terceira sección, fálase do caso particular do Concello de Moaña e na última recapitúlanse unha serie de puntos fortes e febles respecto á materia estudada.

Entre as valoracións sobre os técnicos normalizadores atópanse certas opinións que probablemente non serán amplamente compartidas. Á Coordinadora de Traballadores/as de Normalización da Lingua, Bouzada e Lorenzo asígnanlle unicamente a función de “compartir experiencias, resolver problemas de asesoramento, etc.” (p. 63), mentres advirten dos perigos de que a CTNL tome un rumbo distinto: “se, polo contrario, os obxectivos van máis ben encamiñados na dirección de aglutinar intereses corporativos, conformar redes alternativas ás entidades e ós persoeiros que traballan a prol da normalización, e mesmo como alternativa ó poder político correspondente, ou outros obxectivos desta natureza (...)” (p. 63). É evidente que existen foros máis decisivos e cunha máis dilatada traxectoria cá referida CTNL. Pero se cadra é útil para todos deixarmos que cada colectivo traballe coa maior honradez e profesionalidade que saiba, sen gastar esforzos en opoñerse ós compañeiros de viaxe, pero asemade sen traballar con temor e precaución cara a ningunha outra persoa ou colectivo. Probablemente todos esteamos de acordo na coñecida e antiga máxima de Castelao de que “non lle poñades tachas á obra namentres non estea rematada. O que pense que vai mal que traballe nela; hai sitio para todos”.

Refírense Bouzada e Lorenzo así mesmo á excesiva dedicación dos técnicos de NL a labores referentes á corrección normativa. Consideran que o esforzo dirixido a esta área é maior do que debería, explicable en parte pola súa escasa formación en dinamización e planificación lingüística, así como na concepción filoloxicista do idioma, que lastra dun xeito importante as maneiras de traballar, ó converte-los técnicos en simples tradutores e correctores lingüísticos, labor necesario, pero non único nin probablemente o máis importante.

O estudo de caso realizado sobre a dinamización lingüística faise a partir dunha análise de corte cualitativo. Tómanse como base as opinións de diversos informantes de Moaña, dos que sería bo podermos coñecer algúns datos sobre a súa relevancia na vila, idade, adscrición a unha organización determinada, responsabilidade nesa organización, etc. Sería útil tamén para o lector dispoñer do conxunto, ou alomenos de importantes extractos, de cada unha das gravacións, para así poder formar unha opinión máis completa e ben contextualizada das pasaxes escollidas nos comentarios que se presentan.

No capítulo 4, relativo á posición da lingua galega nos ámbitos socioeconómicos, pódese atopar unha revisión das actuacións emprendidas neste

eido, con datos que, coma os referentes ós entes locais, ás veces necesitarían unha nova actualización, pero que permiten establecer un interesante estado da cuestión.

Non resulta fácil estar de acordo, sen embargo, en canto ás axudas da Xunta para a promoción do galego na empresa, en que é un “labor que hoxe parece estar nunha fase de estancamento debido a que o pulo inicial da administración non deu paso a unha resposta decidida da sociedade civil” (p. 100), cando a DXPL da Xunta, en especial nos últimos 10 anos, non fixo máis que manterse a remolque das dinámicas xeradas desde a propia sociedade e os seus correspondentes actores, como a Fundación Galicia-Empresa, a Mesa, o Centro de Estudos Lingua e Empresa ou diversas asociacións de comerciantes e empresarios, que foron os que acabaron arrastrando, e en ocasións convencendo, a Xunta a polo menos dar soporte económico ás súas actividades.

Nesta mesma liña, cremos que se realiza un tratamento demasiado sintético das campañas emprendidas a este respecto pola *Mesa*, entre as que a das *rebaixas* foi certamente a máis sonada, pero non a única. Porque coñecemos con detalle e en profundidade cómo teñen lugar os procesos de cambio social, tamén os promovidos desde fóra da Administración, é fundamental para entendermos cómo se expanden as innovacións sociolingüísticas.

A valoración coa que remata o capítulo sobre a Fundación Galicia-Empresa tamén parece difícil de subscribir: “as iniciativas chamadas a servir como modelo para outras empresas, como é de feito a experiencia da Fundación Galicia-Empresa, non está a resultar tan modélica como nun principio se pensou” (p. 133). Ademais das dificultades que presentan os datos ó respecto, semella inxusto valorar tan pouco unha iniciativa que cualitativamente contribuíu e contribúe dun xeito moi importante á dinamización do mundo socioeconómico galego.

Introdúcense, así mesmo, os autores na descrición e avaliación das iniciativas afrontadas polos sindicatos respecto á cuestión lingüística, para o cal utilizan novamente unha mostra denominada “estratéxica”. Sobre estes actores sociais, afirmase que “entre os sindicatos, as diferencias na dinámica normalizadora preséntanse como unha cuestión de matices” (p. 116), feito non concordante coas opinións dadas tres parágrafos máis adiante polo representante de CCOO: “a nós parécenos que non estamos todos na mesma sintonía”. Resulta, así mesmo, estraño o corte que se ofrece das opinións da CIG, no que aparentemente este sindicato está máis disposto a facer concesións ca ningún outro, feito que non concorda coas declaracións públicas habitualmente realizadas ó respecto polos seus responsables. Quizais sería conveniente en cuestións coma estas coñece-lo contexto en que se produciron tales declaracións, ademais da pregunta en concreto formulada, para podermos situar mellor esas palabras.

Máis sorprendentes son afirmacións como “as empresas manifestan distintos tipos de reticencias á etiquetaxe en galego ou bilingüe dos seus produtos. (...) cremos que pode haber tamén motivos de reacción do mercado e de imaxe pública da empresa: parece unha tarefa moi arriscada comercial e publicitariamente” (p. 110). Pode consultarse e este respecto a nosa publica-

ción *Publicidade e lingua galega* (1995), así como a máis recente *Vender en galego* (1997). Porque o uso desta lingua, aínda non tendo propiedades terapéuticas, non só non prexudica senón que mesmo pode contribuír decisivamente á mellora da imaxe comercial dunha empresa e dos produtos que esta distribúa.

No capítulo 5, que resume e avalía moitas das cousas ditas anteriormente, atopamos ideas importantes sobre a dinamización lingüística galega. Entre elas, a constatación da “falta total de avaliación que se está a producir en tódolos puntos da xestión normalizadora” (p. 137), feito capital e que sistematicamente se segue esquecendo, tanto desde a DXPL coma desde a práctica totalidade das entidades dinamizadoras. É sintomático, por exemplo, que non contemos con estudos ou calas de opinión sobre as campañas realizadas ata o de agora, o que sen dúbida dificulta a necesaria retroalimentación entre as mesmas e a corrección de posibles erros cara ó futuro. Máis grave, con todo, é a carencia total de avaliación das iniciativas emprendidas ou subvencionadas pola Xunta de Galicia, que só parecen entendibles nun país que carga sobre o erario público gastos que non se sabe se serven para solucionar problemas que a propia Administración admite como vitais para o futuro da nosa lingua e a nosa sociedade.

Non compartimos, sen embargo, as opinións expresadas sobre a adecuación do modelo catalán para a situación de Galicia (pp. 139-140). Porque a realidade catalana e mailas súas dinámicas son moi diferentes das galegas. Nós temos unha poboación só moi excepcionalmente foránea, unha historia económica radicalmente diferente e uns trazos psicossociolóxicos moi pouco concordantes cos cataláns. De aí que, na nosa opinión, o discurso e a dinamización teñan que ser tamén diferentes, aínda que poidamos aprender dos acertos -e dos erros- cataláns, como tamén dos quebequeses, os israelís ou doutros exemplos relativamente exitosos e diferentes do noso.

Concordamos plenamente na idea de que a realidade sociolingüística non é inmutable e en que os axentes dinamizadores e a sociedade galega en xeral poden modificar dun xeito substancial a situación se se adoptan as estratexias oportunas e se conseguen poñer de acordo as forzas e discursos pertinentes; resulta tamén evidente que é necesario, mesmo urxente e imprescindible, un plan dinamizador para saír do *impasse* en que nos atopamos na actualidade.

A análise prospectiva que pecha o volume (pp. 144-158) leva a Bouzada e Lorenzo a realizar un inxente traballo de configuración e etiquetaxe de variables, xunto cun estimable labor de cálculo matemático, traballo que, sen embargo, non se explota para construír unha máis detallada interpretación dos escenarios e actores dinamizadores.

En definitiva, podemos dicir que estamos ante un volume necesario e ben interesante para a investigación social sobre a lingua galega, en especial tendo en conta o lastre do pasado en canto á indefinición de obxectivos e funcións e maila lamentable pobreza de ideas. Por iso son necesarios libros coma este que, con valentía e decisión, aborden temas cruciais e decisivos para o futuro do galego. As discrepancias apuntadas en absoluto empanan o interese da obra e dos seus argumentos, máis ben son proba de que a sociolingüística

galega, na que os autores teñen xa un papel destacado, pode e debe madurar co paso firme e decidido que se intúe nos últimos tempos. Sería bo que este traballo pioneiro, xunto a outros, servise para estimula-los investigadores, estudiosos, divulgadores e público interesado en xeral, a traballar na resolución de tan importantes cuestións para a lingua galega, camiñando cara a un futuro próximo no que poidamos prescindir do termo *normalización*, para comezarmos a falar de *dinamización e planificación lingüística*.

Referencias bibliográficas

- Alonso Montero, Xesús (1973). *Informe -dramático- sobre la lengua gallega*. Akal, Madrid.
- Fernández, Mauro (1983). “Mantenimiento y cambio de lengua en Galicia: el ritmo de la desgalleguización en los últimos 50 años”, *Verba* 10, pp. 79-119.
- Fishman, Joshua (1991). *Reversing Language Shift*. Multilingual Matters, Clevedon.
- Grimshaw, Allen D. (1987). “Micro-/Macrolevels”, in *Sociolinguistics*, Walter de Gruyter, Berlin-New York, pp. 66-77.
- Ramallo, Fernando F. e Gabriel Rei Doval (1995). *Publicidade e lingua galega (Os consumidores ante o uso do galego na comunicación publicitaria e nas relacións comerciais)*. Consello da Cultura Galega, Santiago.
- (1997). *Vender en galego (Comunicación, empresa e lingua en Galicia)*. Consello da Cultura Galega, Santiago.
- (1987a). *Sociological Theory and Sociolinguistics*. London.
- Ritzer, Georges (1979). “Toward an Integrated Sociological Paradigm”, in W. Snizek e outros (eds.). *Contemporary Issues in Theory and Research*. Greenwood Press, Westport, Conn., 22-46.
- (1990). “Micro-Macro Linkage in Sociological Theory: Applying a Metatheoretical Tool”. In G. Ritzer (ed.). *Frontiers of Social Theory: The New Syntheses*. New York, Columbia University Press, pp. 347-370.
- Seminario de Sociolingüística da RAG (1995). *Usos lingüísticos en Galicia*. Real Academia Galega, A Coruña.
- Siguán, Miquel, dir. (1994). *Conocimiento y uso de las lenguas en España*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- Vincent, Jean-Didier (1986). *Biologie des passions*. Odile Jacob, Paris.
- Watzlawick, Paul e outros (1981). *Die erfundene Wirklichkeit*. R. Piper, München 1981. Cito pola ed. cast. *La realidad inventada (¿Cómo sabemos lo que creemos saber?)*. Gedisa, Madrid, 1995. Véxase, en concreto, “Profecías que se autocumplen”, pp. 82-98.

GABRIEL REI DOVAL